

JOKASTINI OTROCI: ŽENSKA DUŠEVNOST V MATERINI SENCI

Christiane Olivier, Jokastes Kinder, Die Psyche der Frau im Schatten der Mutter, DTV, München 1989

"Otrok, ki si ga želita ob starša, je s svojim rojstvom v naročju patriarhalne družine izključno 'objekt matere'. Obstajajo le redke ženske, ki o sebi ne mislijo, da so nenadomestljivi vzgojitelji otroka, oče pa se zdi za te stvari popolnoma nepotreben." (str. 51)

Prvi človek, ki ga srečamo na svoji poti, je mati, zato zapiše Christiane Olivier, francoska psihoanalitičarka, že na samem začetku: "Na kavču govori vsak o svoji materi." (str. 8) Mati - Jokasta, na katero pozabi Freud in ob njem ostala psihoanaliza, ko se ustavlja ob Ojdipu in Elektri, je torej tista, ki začne krog neenakosti spolov, moškega seksizma in ženske inferiornosti. Njena trditev je povezana z dejstvom, da v prvih letih otrokovega odraščanja prevzame mati večji del skrbi za otroka, zato se tako moški kot ženska najprej definirata v odnosu do ženske. Svoj sklep izpelje C. Olivier iz dveh temeljnih Freudovih tez, prvič, da se otrokova seksualnost vzbudi najprej skozi mater, in drugič, da je prvi otrokov objekt "incestuozen". Mati je tako za moškega kot za ženskega otroka temelj za vsa čustva in erotska zadovoljstva, le da je njen odnos do sina povsem drugačen kot do hčerke, njenega nekomplementarnega spola. Če je deček zapleten v elementarno ojdipsko situacijo vse od rojstva in se od vsega začetka konfrontira z nasprotnim spolom, pa začne deklica svoje življenje z razcepom, ki ga sproži dejstvo, da je ljubljena kot otrok, njeno telo pa ni objekt materine želje. Mati ima le v sinu edinstveno priložnost, da vidi sebe skozi pogled moškega, ki je drugačen od vseh drugih moških pogledov, ker jo sprejema v celoti, saj predstavlja tudi sama popoln objekt sinove želje. Za mater je torej spolno zadovoljujoč objekt le sin, deklica pa je to lahko le za svoj komplementarni spol, za svojega očeta.

Mati, ki se kaže dečku kot "zeleča", se do hčere obnaša nezavedno ambivalentno. Ta "diskurz materinstva" pa je še toliko bolj prisoten in odločilen zato, ker realna očetova odsotnost omogoči materi, da prevzame celotni prostor ob otroku. Zato se sprašuje C. Olivier, ali ni tako kot ojdipski konflikt tudi pozicija Jokaste univerzalni princip vsakega odnosa mati-sin?

Moški otrok, ki mora stopiti čez mnogo preprek, če hoče stopiti iz tega konflikta, se mora neprestano boriti z materjo, ki naredi vse, da je sin ne bi zapustil. Prvič torej bije boj proti ženski želji otrok s svojo materjo. Ta boj,

iz katerega nikoli ne izide kot popolni zmagovalec, bije moški vse življenje z vsemi ženskami, saj se nikoli, ali pa vsaj silno redko, zares otrese strahu pred žensko željo. Prva simbioza z materjo producira v moškem občutke panike ob misli, da se bo simbioza, iz objema katere se je komajda izvil, še kdaj ponovila. Tako moški v življenju naredi vse, da se ne bi nikoli več spojil v isti želji kot ženska; cilj njegovega sovraštva pa je, držati žensko stran od prostora, na katerem hoče stati sam. Med seboj in njo išče vedno znova nove psihične in socialne prepreke, ki se kažejo tudi v temeljnih črtah moške seksualnosti, v kateri omeji vse tiste geste in besede, ki bi ga spominjali na simbiotske nežnosti z materjo.

Mati ob svojem ženskem otroku "Jokastinega konflikta" ne more izživeti, saj deklica zanjo ni zadovoljujoč objekt. Zato je eden prvih občutkov deklice povezan z občutkom, da je "nezadostna", saj je v materi odsotna želja po njenem telesu. C. Olivier poudarja, da so to korenine za trajno odtujenost ženske od svojega telesa, ki ga doživlja kot nepopolno, vedno premalo privlačno ipd. Zavist deklice ni, kot je poudarjal Freud, povezana z zavistjo zaradi penisa, temveč zaradi materinega telesa. Deklica dojema svoje telo kot "nikogaršnje", saj ni podobno ne materinemu ne očetovemu. Prav tako pa ne more uresničiti potrebe po lastni sprejetosti svojega telesa, ki je mogoča le preko njenega odnosa z očetom.

V razvoju deklice in dečka obstaja torej asimetrija, na katero opozori že Freud, vendar se nit njegovega razmišljanja ob tem ne prekine, ustavi se le ob dejstvu, da je za otroka ženskega spola težko najti pot od matere k očetu. C. Olivier pa nasprotno poudarja, da ne gre le za zapletenost in težo koraka, ob katerem se je vredno vedno znova ustavljati, temveč še več, ta korak je za deklico nemogoč. Deklica, ki se loči od svojega "incestuoznega objekta", ob katerem ni nikoli sprejeta kot telo, se v iskanju očeta znajde v praznem prostoru. Odsotni oče vsakdanjosti realnega življenja, ki živi zunaj doma in v družino vedno le vstopa in izstopa - pod pretvezo, v katero vsi verjamemo, kot da gre za nepisani, vendar dolgo veljavni konsenz, da skrbi za ekonomsko varnost družine - se tako brani pred nikoli preživetim strahom nove simbioze. Moškemu je zveza mati-sin tako slab spomin, da naredi vse, da ni prisoten, da se na noben način ne vplete, in tako pusti deklico samo v njeni praznini in v njeni želji po tem, da bi bila sprejeta. Tako je ljubezen moškega do ženske vedno protislovna in prepojena z nezaupanjem ob vdorih nje v svet njegovega življenja, ki jim je najlažje uiti tako, da se zapre v prostor službenih dolžnosti, televizijskih oddaj in časopisnih novic. Ženska pa prevzame množico vsakdanjih družinskih dolžnosti in skrbi za otroke, kjer se ponovno vzpostavi simbiotski odnos s sinom, ki je kal novega moškega sovraštva do ženske in nove klasične patriarhalne družinske strukture, ki jo vzpostavi moški v trenutkih bega pred "vsemogočno materjo". Če je torej Freud opozarjal, da deklica težko zamenja spolni objekt, pa C. Olivier nadaljuje: "Lahko pa tudi rečemo, da majhna deklica objekta sploh ne more zamenjati, ker potem

nima nobenega." (str. 52)

Ženska prihaja tako iz brezbarvne situacije, zaznamovane z odsotnostjo želje drugega po njenem telesu in zato vse življenje išče nekoga, za katerega bi bila končno "zadostna". Ženska torej vedno išče "dobro mati", partnerja, ki ne bo, kakor njena mati, priznal le del nje, temveč jo bo sprejel vso, v celoti njenega duha in telesa. To iskanje se najpogosteje izteče v sklep o nemogočem ("princa na belem konju ni"), saj odgovarja moški na takšna iskanja z lastnim strahom in zahtevami po uditvi gospostva tipa: "Kam si spet dala moj pulover? Kaj bomo danes zvečer jedli?" Ta konflikt, ki je posledica prvotne nesprejetosti dekličinega telesa, se pri ženski kaže pogosto kot potreba po "polnosti" (bulimia) ali zahteva po "praznini" (anorexia nervosa), in se pogosto označuje s sintagmo "ženske psihične motnje". Elementarna ambivalenca, ki jo deklica doživlja ob svoji materi pa je tudi temelj in vzrok, da se v vsakdanjem življenju v večini primerov nikoli ne preveri sistem ženske solidarnosti.

Večni strah moškega, da bo zaprt in omejen, je v neprestani prepletenosti s strahom ženske, da ne bo dovolj ljubljena in željena. To sta konstanti, ki jih zaznamuje Jokastina ljubezen.

C. Olivier postavi to vprašanje v kontekst družbenega in političnega, ko pokaže, kako "idealni družinski sistem" nuklearne družine producira "odsotnega očeta". Center tega majhnega zoženega sveta je mati, od katere se zahteva preveč, kar sproži vedno znova prevelike zahteve nje do otroka, to pa pri otroku sproža strah in ambivalenco. Danes je svet otroka bolj kot kdajkoli prej zožen le na svet "vsemogočne matere" in morda še na svet bratov in sester. Strukturna neenakost spolov ob rojstvu otroka odvzame ženski še preostale priljubljenosti, v že tako zoženem prostoru alternativ, saj se želja po otroku obeh partnerjev spremeni v realno materinstvo, ki ga opravlja le mati. Ženska tiči v sistemu materinstva brez možnosti, da bi lahko le za hip izstopila iz njega. Tisto, kar povzroči največji razkol med spoloma, torej ni razlika v seksualnosti, temveč materinstvo, ki evidentno pokaže razkol med željo po otroku in trenutkom, kjer ženska naenkrat nima nobene druge možnosti razen te, da postane ob odsotnem očetu sama preveč prisotna. To je pot, ki pelje žensko v krog triadne ujetosti maza-hizma/predaje/agresivnosti, in na katero odgovarja otrok z lastno triado zavrnitve/agresivnosti/občutkov krivde (str. 158).

Nosečnost torej ni le sprememba fiziološkega stanja, ampak tudi socialnega statusa, saj se mora ženska odločiti, ali bo sprejela status matere in izstopila iz statusa aktivne ženske ali pa bo obdržala tudi zadnjega in se neprestano soočala s preveliko obremenjenostjo in večnimi občutki krivde. Zato je vprašanje vzgoje otrok ob materi, ki zasede ves prazni prostor, ki v družini za očetom ostane, v svojem temelju politično vprašanje in se dotika dejstva, da nimala sodobna družba ženski nikoli legitimne pravice, da

bi zahtevala in tudi dobila sodelovanje pri vzgoji otrok. Prav na tej točki pa C. Olivier razbije seksistični mit o ženski zavezujoči in simbiotski povezanosti s sinom, ki vidi vzrok v tem, da ima ženska končno v popolni lasti objekt, ki poseduje tisto, kar je temelj njenemu občutku ne celosti in zavisti.

Redefiniranje vprašanja spolov in postavitev novih partnerskih odnosov pomeni torej v prvi vrsti, da bodo očetje začeli zares skrbeti za svoje otroke, da bodo stali v prostorih, kjer jih iščejo njihove hčere, ki naj bi postale končno nove ženske, ki jim občutek nezadovoljenosti ne bo odvezal bogastva življenjskih izbir. Prav tako pa bo ukinitev strukturne neenakosti spolov ukinitela potrebo po obračunu z vsako žensko, ki pride na pot moškemu, v večnem strahu, da bo našla poti do njegove bližine. Le tako je mogoče prekiniti krog moškega sovraštva in ženske inferiornosti. Kot poudarja C.Olivier: "Dokler pa bo družina ostala kraj razlike med vlogo moškega in vlogo ženske, toliko časa bo otrok sprejel vase seme seksizma." (str. 175) Avtorica pove torej več kot le tisto, kar so pred njo dokazovali že mnogi in je Marguerite Duras strnila v metaforo "mati je institucija"; pokaže namreč, da je tudi to vlogo sprejela ženska zato, ker ji je bila vsiljena in se je šele skozi določen časovni razvoj začela kazati kot naravna in samoumevna. Zavedanje neke družbene konstrukcije realnosti je še novo in zato za mnoge še premlado, da bi mu verjeli.

Darja Zaviršek

SPOLNA ZLORABA DEKLIC

Rosemarie Steinhage, Sexueller Missbrauch an Mädchen, Ein Handbuch für Beratung und Therapie, Hamburg 1989.

Najnovejša knjiga Rosemarie Steinhage, pedagoginje, raziskovalke in aktivne članice ženskega gibanja v Nemčiji, je ena od mnogih, ki se od začetkov 80. let ukvarjajo s tematiko spolnih zlorab otrok, še zlasti deklic. To vprašanje, ki ga je konec 70. let začelo problematizirati prav žensko gibanje, je definiralo spolne zlorabe otrok izključno kot nasilje nad žibkim, brezmočnim telesom, ki ga izvajajo tisti, ki imajo znotraj patriarhalne strukture družbe moč, oblast in na temeljih zgodovinskega spomina utemeljeno pravico do nasilja in telesa drugega spola. Tudi avtorica sama demistificira vprašanje spolnih zlorab že na samem začetku, ko nedvoumno zapiše: "Spolna zloraba je seksualiziranje moči in nasilja" (str. 19).

To nasilje se pojavlja najpogosteje prav v prostorih, ki jih zamejujejo stene družinske intimе. V najpogostejših primerih so povzročitelji moški, ki v odnosu do deklice imajo ali prevzamejo vlogo očeta: to so očetje, očimi, rejniki, skrbniki, materini prijatelji, pa tudi stari očetje in bratje. Otroci, ki doživljajo spolne zlorabe (v 80-90% primerov so to deklice), doživljajo torej v družini s strani svojih najbližjih ogrožanje, nevarost, strah in spolno